

ANALÝZA HLAVNÝCH SMEROV SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ FILOZOFIE

Buržoazní filozofie 20. stoloetí. Praha 1977, 367 s.

Ideologický boj je jednou z foriem konfrontácie dvoch svetových sociálnych systémov. Uskutočňuje sa v podobe zápasu o nastolenie nových hodnôt i ako široká diskusia o smerovaní a zákonitostiach sociálneho vývinu, perspektívach a budúcnosti ľudstva. Filozofia vždy čerpala svoj vlastný obsah primárne z reflexie sociálneho života a jeho meniacich sa foriem, vždy (alebo takmer vždy) sa vyjadrovala k aktuálnym problémom sociálnej reality, lebo práve nimi sa v istom zmysle sama menila. V ideologickej konfrontácii súčasného sveta, príp. dvoch jeho protikladných spoločenských systémov filozofia zaujíma ústredné miesto, pričom „západná filozofia sa tejto konfrontácie zúčastňuje ako forma prejavu i spôsob obrany buržoáznej ideológie bojujúcej proti revolučnej marxistickej vede, ako nástroj, ktorý má brániť šíreniu progresívnych dialektickomaterialistických ideí“. (s. 7) Z tejto skutočnosti vyplýva nevyhnutnosť i aktuálnosť principiálneho boja proti buržoáznej filozofii z pozícií marxistickej filozofie. Je to stála úloha našej filozofie, ktorej splnenie je viazané na kritické štúdium súčasnej buržoáznej a nemarxistickej filozofie.

Uvedené dôvody viedli kolektív autorov odboru Filozofického ústavu Akadémie vied ZSSR pre kritiku modernej buržoáznej filozofie západných zemí k napísaniu zborníka štúdií pod názvom *Buržuaznaja filosofija XX. veka*, ktorá v moskovskom nakladateľstve Politizdat vyšla v 1974. roku. V týchto dňoch sa v preklade Zory Ro-

zehnalovej tento zborník objavil na našom knižnom trhu pod názvom *Buržoazní filozofie 20. stoloetí*.

Situácia, v ktorej sa nachádza súčasná buržoázna filozofia (pluralizmus, obsahová roztrieštenosť, ...), sťažuje jej analýzu. Preto autori zborníka dali prednosť „viac-menej“ podrobným charakteristikám najvplyvnejších smerov s tým, že existujúce všeobecné problémy, ktoré presahujú rámec úvah o jednotlivých prúdoch, sú formulované v úvodnej časti zborníka, ktorú napísal L. N. Mitrochin.

Úvodná štúdia analyzuje buržoaznú filozofiu XX. storočia z hľadiska jej sociálnej funkcie, ktorú plní, usiluje sa odhaliť jej objektívny obsah i špecifickosť v porovnaní s ostatnými formami spoločenského vedomia a konfrontuje ju s vedou a umením. (s. 9) V tejto súvislosti sa sústreďuje L. N. Mitrochin k odpovediam na tieto otázky: aké problémy sú v centre pozornosti rôznych smerov buržoáznej filozofie, aké úlohy si tieto smery vytyčujú, aké spoločenské potreby uspokojujú a aký majú vzťah k iným formám spoločenského vedomia.

V súlade s metodologickými princípmi skúmania buržoáznych filozofických koncepcií, ktoré boli rozpracované v dielach klasikov marxizmu-leninizmu, autor úvodnej štúdie poukazuje na skutočnosť, že je potrebné analyzovať nielen obsah jednotlivých smerov buržoáznej filozofie, ale „že tento obsah je potrebné *odvodit*, pochopiť z celého sociálno-historického kontextu — taká je, stručne povedané, podstata marxistickej metódy“ (s. 17), čo

často zdôrazňoval V. I. Lenin. Preto L. N. Mitrochin analyzuje príčiny, ktoré viedli k rozkladu „klasickej“ buržoáznej filozofie a porovnáva ju so súčasťou.

„Ak hlavnou témou buržoáznej ideológie raného obdobia bola „oslava rozumu, afirmácia neobmedzenosti ľudského poznania ako záruky uskutočnenia humanistických ideálov“ a „kult rozumu sa stal ideologickým výrazom opozície buržoázie proti „tmárskej“, „nerozumnej“ feudálnej spoločnosti“ (s. 18), potom sa situácia postupne mení v druhej polovici minulého storočia, kedy dochádza k mnohým „filozofickým revolúciám“ a vzbúram proti „racionalistickým koncepciám a k pokusom vytvoriť filozofiu vychádzajúcu zo záujmov individua“ (s. 19), o čom svedčia vystúpenia S. Kierkegaarda, F. Nitzscheho, G. Simmela, H. Bergsona, W. Jamesa, F. C. S. Schillera a J. Deweyho, ale i mnohých iných, ktorých spájal „nepriateľský postoj k rozumu, k racionalistickým systémom, ktoré vraj nie sú schopné orientovať individuum v zložitom svete, pretože vylučujú zo svojho skúmania najpodstatnejšie dimenzie jeho života“. (s. 20) Vzťah k vede a jej možnostiam, príp. jeho riešenie rozdeľuje súčasnú buržoáznu filozofiu na dva v podstate protikladné tábory, líšiace sa na jednej strane deklarovaním nepriateľstva k vedeckému poznaniu a hraničiace (napr. v prípade existencializmu) s akceptovaním názoru, že „orientácia filozofie na vedu je príčinou neduhov súčasnej civilizácie“ (s. 20), na druhej strane v podstate nekritickým preberaním metód a postupov parciálnych vedných disciplín a ich aplikáciou vo filozofii, čo viedlo k redukcii filozofického programu (ako napr. v prípade nového pozitivizmu). Od pôvodného optimizmu buržoáznej filozofie v začiatkoch jej existencie je pre jej súčasné smery charakteristický pre-

chod k „ponurým prorockým a hodnoteniam, ktoré sa dotýkajú nielen jednotlivých stránok ľudskej činnosti dôležitých pre život, ale samotnej prirodzenosti človeka, princípov organizácie, spoločnosti, zmyslu dejín a pod.“ (s. 25)

L. N. Mitrochin v druhej časti svojej štúdie ukazuje, ako sa v buržoáznom filozofickom myslení postupne vykryštalizovali dve formy alebo konštrukcie teoretických koncepcií z hľadiska vzťahu jednotlivých filozofických smerov k „charakteristickým spôsobom myslenia epochy, k rôznym formám spoločenského vedomia“ — *scientizmus a antropologizmus*. Aj keď niektoré smery nie je možné jednoznačne zaradiť do niektorého z nich (J. Dewey, E. Husserl), poskytujú toto členenie objektívny obraz o hlavných tendenciách súčasného buržoázneho filozofického myslenia.

Ak na jednej strane „podstatu scientizmu vo filozofii tvorí taká orientácia na pozitívnu vedu (najmä prírodu), ktorá pod zámienkou boja proti špekulatívnym konštrukciám vylučuje z filozofie svetonázorové problémy, popiera možnosť ich riešenia vedeckými prostriedkami a likviduje filozofický (svetonázorový) význam vedy“ (s. 28), potom rozpornosť vedeckotechnického pokroku za kapitalizmu vedie k vyhroteniu rozporov buržoáznej spoločnosti a vyvoláva v masách sklúčenosť, pocit bezmocnosti, neistoty, úzkosti a pod., čo svojím obsahom reflektuje protiscientistický, *antropologický* smer v súčasnej buržoáznej filozofii. Hlavným reprezentantom buržoázneho filozofického scientizmu je novopozitivizmus a najdôležitejšími smermi antropologickej línie sú rôzne varianty súčasnej náboženskej filozofie a existencializmus.

V závere úvodnej štúdie L. N. Mitrochin analyzuje vzťah buržoáznej filozofie a marxizmu, o ktorom hovorí:

„Nech sú spory medzi prívržencami rôznych idealistických škôl akokoľvek búrlivé, hlavná bojová línia prebieha medzi buržoáznou filozofiou na jednej strane a dialektickým materializmom, marxisticko-leninskou filozofiou na strane druhej. Je to boj nekompromisný, pretože v jeho pozadí nie sú len tie či iné teoretické nezhody, ale protikladné triedne postoje, odrážajúce hlavný rozpor súčasnej epochy: boj socializmu a vedeckej ideológie robotníckej triedy proti kapitalizmu a jeho ideológii.“ (s. 38—39)

N. S. Julinová vo svojej štúdií *Realizmus v americkej a európskej filozofii 20. storočia* analyzuje najdôležitejšie prúdy tzv. realistického hnutia buržoáznej filozofie, ktoré bolo kritickou reakciou na predchádzajúci vývin filozofie a pokusom vydať sa na „tretiu“ cestu vo filozofii, to znamená ísť mimo materializmu a idealizmu budovaním „neutrálnych“ filozofických koncepcií, čo už V. I. Lenin vo svojom *Materializme a empiriokriticizme* pokladal za „kompromisnícke šarlatánstvo“.

Autorka štúdie, poukazujúc na nedôslednosť a rozpornosť východiskových teoretických a metodologických princípov realizmu, sleduje genézu realistického hnutia od F. Brentana a A. Meinonga, uvádza v tejto súvislosti stanovisko E. Husserla, N. Hartmanna a M. Schelera, všima si vplyv, ktorý na realistické hnutie mali G. E. Moore a B. Russel. Hlavnú pozornosť však venuje americkému *neorealizmu a kritickému realizmu*, ktoré boli najprepracovanejšími variantmi realistického hnutia. Analyzuje základný filozofický postulát neorealizmov, ktorým je *epistemologický monizmus*, ktorého podstatou je názor, že „predmety a veci vonkajšieho sveta existujú nezávisle od ľudského vedomia a v procese ich vnímania nedochádza k zásahom zo strany vnímajúceho subjektu,

ktoré by menili alebo pretvárali ich objektívnu existenciu“. (s. 54) Toto východisko viedlo k stotožňovaniu myslenia a objektu, príp. k „idealistickému rozplynutiu vonkajšieho sveta v jeho myšlienkovom odraze“. (s. 58)

N. S. Julinová v ďalšej časti svojej štúdie analyzuje filozofiu kritického realizmu, ktorého vznik súvisí s neudržateľnosťou gnozeologických východísk neorealizmu. V tejto súvislosti poukazuje na kriticko-realistické riešenie psychofyzického problému tzv. epistemologickým trojuholníkom a teóriou tzv. podstát alebo esencií, čo skončilo neúspechom, pričom „pochybenosť teórie mimopriestorového, mimochasového a nesubstanciálneho bytia podstát pramení z mylnej východiskovej tézy kritických realistov o *absolútnej protikladnosti materiálneho a ideálneho*“. (s. 70)

Americký pragmatizmus, ktorý je väčšinou charakterizovaný ako filozofia obmedzeného prakticismu a stotožňovaním pravdy s utilitárnosťou, zavádza do gnozeológie namiesto *gnozeologického subjektu subjekt zainteresovaný*, čím vnášajú do gnozeológie ideu subjektu, ktorého činnosť je stimulovaná predovšetkým potrebou zámernej cieľavedomej akcie a pre ktorý poznanie a pravda prestali byť absolútnym cieľom a zmenili sa na *prostriedok dosahovania* psychologických, morálnych, sociologických a iných cieľov, ktoré sú svojou povahou späté s činnosťou, s konatívnou stránkou individua. J. K. Melvil, autor štúdie *Pragmatizmus*, analyzuje filozofické zdroje pragmatizmu, poukazujúc na sociálne podmienky jeho vzniku a charakteristické črty života v USA na konci minulého a na začiatku tohto storočia, ako aj na predchodcov tejto filozofie, medzi ktorých patria Nietzsche, Bergson a v istom zmysle aj nemecká klasická filozofia svojim poukázaním na „činnosť“, ľudskú aktivi-

tu. Sústreďuje sa na „výklad hlavných myšlienok pragmatizmu i spôsob ich realizácie v učení troch najvýznamnejších predstaviteľov tohto idealistického prúdu: Charlesa Sandersa Peircea, Williama Jamesa a Johna Deweyho“ (s. 117), pričom si všima najmä pragmatické riešenie vzťahu „poznanie — činnosť“, teóriu pravdy, skúsenosti a praxe, ako aj Deweyho tzv. inštrumentalizmus.

Evolúcia pozitivistického hnutia a najmä vývoj riešenia vzťahu „filozofia — veda“ (ktorý je v trvalom záujme pozitivistov všetkých historických foriem) je obsahom štúdie V. A. Lektorského *Od pozitivismu k neopositivismu*. Celá Lektorského štúdia sa nesie v znamení dôkazu tvrdenia, ktoré formuluje už v úvode: „Celé dejiny pozitivismu sú v tomto zmysle veľmi zaujímavým paradoxom: v každej novej historickej etape sa pozitivistí zasadzovali o stále dôslednejšiu a striktnejšiu „orientáciu na vedu“ a pritom v každom takom období stále viac strácali kontakt so skutočnou náplňou rozvíjajúcej sa vedeckej teórie.“ (s. 119) V tejto súvislosti autor postupne analyzuje klasický (comteovský) pozitivismus, ktorý nadväzuje na agnostický, skeptický smer francúzskeho osvietenstva, empiriokriticizmus s jeho pokusom vypracovať teóriu vedeckého poznania a ním predstavovanú prehĺbenú subjektívnoidealistickú orientáciu v duchu Berkeleyho a Humea, na čo poukázal pred takmer sedemdesiatimi rokmi V. I. Lenin, ďalej neopositivismus (logický pozitivismus a logický empirizmus), tretiu historickú fázu pozitivistického hnutia, ktorá je „odrazom ďalšieho zosilnenia negatívneho charakteru pozitivistickej koncepcie“ (s. 129) a nakoniec filozofiu lingvistickej analýzy, ktorá sa (ako tzv. postpositivismus) v povojnových rokoch stala vládnuťou filozofiou britských ostrovov. V. A. Lektorskij sú-

časne poukazuje na príčiny neúspechu nielen jednotlivých foriem pozitivistického hnutia, ale pozitivistického programu vôbec.

Filozofické aspekty štrukturalizmu sú predmetom skúmania L. N. Filipova v nasledujúcej štúdií, ktorú venuje najmä rozboru štrukturalistickej metódy, lebo „okolnosť, že za štrukturalizmus je možné označiť predovšetkým metódu, ktorá neexistuje oddelene od špeciálneho predmetu, kde sa jej používa, sťažuje filozofickú charakteristiku štrukturalistického hnutia“. (s. 150) V tejto súvislosti si všima niektoré postupy a názory Ferdinanda de Saussura, tzv. Pražského lingvistického krúžku a osobitne N. S. Trubeckého, Clauda Léviho-Straussa, Jacquesa Lacanda a Michala Foucaulta, ktorí patria k najznámejším postavám (lingvistického) štrukturalizmu.

Nasledujúce tri štúdie: *Filozofická antropológia* (V. M. Lejbin), *Klasická psychoanalýza a neofreudizmus* (E. J. Solovjov) a *Existencializmus* (L. N. Šeršenko) sú venované rozboru smerov súčasnej buržoáznej filozofie, ktoré postavili do centra svojej pozornosti riešenie problému človeka. Antropologický obrat súčasnej buržoáznej filozofie, vo svojom vzniku iniciovaný extrémnou jednostrannosťou buržoázneho filozofického scientizmu a prehĺbujúcou sa všeobecnou krízou buržoáznej spoločnosti, chápe človeka ako východisko a ústrednú tému všetkých svojich tém. V protiklade k dialektickému materializmu predmetom filozofických výskumov nie je bytie, svet, spoločnosť či ľudské poznanie, ani zákonitosti ich vývinu, ale *vysvetľovanie a odhaľovanie zmyslu* bytia cez prizmu akceptovania individuálnych ľudských situácií a uznania ľudskej *subjektivity* za východisko nazierania na svet. Všetky uvedené smery buržoáznej filozofie vytvárajú istý obraz človeka, ktorý je autormi kon-

frontovaný koncepciou človeka a spoločnosti z pozícií marxistickej filozofie. V tejto súvislosti všetky uvedené štúdie vyúsťujú do názoru, že „uceleňný obraz človeka — pochopenie jeho podstaty, postavenia vo svete i životného poslania — môže podať jedine vedecké, celkové filozofické učenie, akým je marxizmus. Len na základe marxizmu je možné teoreticky postihnúť človeka v jednote všetkých jeho životných vzťahov.“ (s. 193)

Posledné tri kapitoly zborníka: *Personalizmus* (I. S. Vdovinová), *Novoprotellantizmus* (T. A. Kuzminová) a *Novotomizmus — filozofia súčasného katolicizmu* (L. I. Grekov) sú venované analýze náboženskoidealistických prúdov súčasnej buržoáznej filozofie. Autori odhaľujú zdroje i hlavné koncepcie najdôležitejších prúdov súčasnej náboženskej filozofie na rozbere hlavných predstaviteľov tohto hnutia.

Zborník sovietskych autorov *Buržo-*

ázna filozofia XX. storočia je jednou z prác, ktorých cieľom je kritická analýza niektorých smerov súčasnej buržoáznej filozofie. „Autori tejto knihy si stanovili za úlohu oprieť sa o publikované práce a napísať syntetickú populárnu prácu, v ktorej by v zhusnenej podobe boli kriticky skúmané hlavné smery a tendencie západnej filozofie. Preto si predkladaná kniha nerobí nárok na úplnú analýzu všetkých smerov buržoáznej filozofie. Jej úlohou je poskytnúť akýsi úvod k štúdiu tejto témy.“ (s. 43) Aj napriek tomuto vyjadreniu autorského kolektívu v našich pomeroch táto práca môže poskytnúť každému záujemcovi skutočne zasvätený pohľad na stav súčasného buržoázneho filozofického myslenia, podávaný v súlade s metodologickými princípmi kritiky buržoáznej filozofie, ako ich formuloval V. I. Lenin.

František Mihina

O PODSTATE ČASU

Z. AUGUSTYNEK, *Natura czasu*. PWN, Warszawa 1975, 258 s.

Za posledné desaťročia aj v marxistickej filozofii vzniklo mnoho prác, ktoré hľadajú odpoveď na podstatu času. Vo filozofii času sa v súčasnosti uplatňujú dva výrazné, metodologicky odlišné smery. Prvý vychádza z fyzikálnych teórií času (Einstein, Reichenbach, Mehlberg atď.) a dokazuje, že jedine fyzika nám zabezpečuje vierohodné, intersubjektívne zverifikované poznanie času. Druhý smer — analytická filozofia času vychádza jedine zo sémantickej analýzy jazyka a často zámerne ignoruje výsledky fyziky a na nich založenú filozofiu času. (Anglická analytická škola).

Práca poľského filozofa Z. Augustynka *Podstata času* je celá venovaná

analýze problémov spätých s podstatou času. Autor hneď v úvode jednoznačne vymedzuje predmet svojho záujmu. Ide mu výlučne o fyzikálny čas, pričom ponecháva stranou problémy psychologického a fyziologického času.

Základná otázka, na ktorú sa snaží autor v práci odpovedať, znie: Čo je to čas? Formuluje a analyzuje predovšetkým základné problémy definície fyzikálneho času.

Podľa autora rozdiel medzi filozofiou času a fyzikou času je v tom, že fyzika skúma hlavne vlastnosti času a vlastnosti časových relácií, pričom však nedefinuje sám pojem času. Filozofia času skúma predovšetkým de-